

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили
Інститут історії України Національної академії наук України

*Чорноморський
літопис*

Науковий журнал

Випуск 5, 2012

Миколаїв – 2012

Засновники видання:

Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

Інститут історії України
Національної академії наук України

Видання засновано у 2010 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16236-4708Р
видано Міністерством юстиції України
від 20.01.2010 р.

Збірник друкується як фахове видання,
затверджено постановою президії
ВАК України від 31.05.2011 №1-05/5
(бюлетень № 7 від 2011 р.)

Адреса редколегії:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10

Тел.: (0512) 76-55-99,
(050) 820-57-26
факс: (0512) 46-51-94

E-mail: avi@kma.mk.ua,
e.sinkevych@gmail.com
hboriak@i.com.ua

Головний редактор:

Смолій Валерій Андрійович – доктор історичних наук,
професор, академік НАН України, директор Інституту історії
України НАН України (м. Київ)

Редакційна колегія:

Боряк Геннадій Володимирович – доктор історичних наук,
професор, заступник директора з наукової роботи Інституту
історії України НАН України (м. Київ);

Верменич Ярослава Володимирівна – доктор історичних наук,
професор, завідувач відділу регіональних проблем історії
України Інституту історії України НАН України (м. Київ);

Котляр Юрій Вадимович – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії Чорноморського державного
університету імені Петра Могили (м. Миколаїв);

Сінкевич Євген Григорович – доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили (м. Миколаїв), *заступник головного редактора*;

Тригуб Петро Микитович – доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики Чорноморського державного університету
імені Петра Могили (м. Миколаїв);

Тригуб Олександр Петрович – доктор історичних наук,
доцент, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили (м. Миколаїв);

Сінкевич Ірина Юрївна – заступник начальника відділу
використання інформації документів Державного архіву
Херсонської області (м. Херсон), *відповідальний секретар
редколегії*

Рекомендовано до друку:

рішенням вченої ради Чорноморського
державного університету імені Петра Могили
від 15.03.2012, протокол № 7

рішенням вченої ради Інституту історії України
Національної академії наук України
від 29.03.2012, протокол № 3

Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв :

Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. – Вип. 5. – 184 с.

Науковий журнал містить публікації статей з актуальних проблем
історії України та регіональної історії, історіографії історії України,
історії історичної науки в Україні, розвитку української науки та освіти,
рецензії, повідомлення про наукові події та заходи.

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів, зберігає стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати та редагувати тексти. Автор несе відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо. Друковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються. При передруку публікації посилання на науковий журнал «Чорноморський літопис» обов'язкове.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАРОДНОЇ ОБОРОНИ КАРПАТСЬКА СІЧ – ЗБРОЙНІ СИЛИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Використані джерела дають можливість зробити висновок, що виникнувши у листопаді 1938 року як напівмілітарна організація, Карпатська Січ пройшла еволюцію до збройних сил Карпатської України у березні 1939 року. Її поява пов'язана з руйнівною дією міжнародних факторів. Опір Карпатської Січі угорським військам можна розцінювати як першу спробу опору фашизму у Європі.

Ключові слова: Карпатська Україна, збройні сили, січовики, Соїм, держава, влада.

Использованные источники дают возможность сделать вывод, что возникнув в ноябре 1938 года как полумилитарная организация, Карпатская Сечь прошла эволюцию к вооруженным силам Карпатской Украины в марте 1939 году. Ее появление связано с разрушительным действием международных факторов. Противдействие Карпатской Сечи венгерским войскам можем расценивать как первую попытку отпора фашизму в Европе.

Ключевые слова: Карпатская Украина, вооруженные силы, сечевики, Соїм, государство, власть.

The used sources give the opportunity to conclude that after appearing in November, 1938 as half-military organization Karpats'ka Sich developed into the armed forces of Karpats'ka Ukraina (Carpathian Ukraine) in March, 1939. Its appearance is connected with the destructive action of the international factors. The resistance of Karpats'ka Sich to Hungarian military forces can be considered as the first attempt of resistance to the fascism in Europe.

Key words: Karpats'ka Ukraina (Carpathian Ukraine), armed forces, sichovyky (soldiers of Ukrainian national army 1938-1939), Soym (National Assembly), state, power.

На листопад 1938 року припадає утворення Організації Народної Оборони Карпатська Січ, хоча перші Січові загони ще на початку 30-х років почав формувати Дмитро Климуш з Ясіня. У міжвоєнній Чехословаччині не могло бути і мови про існування двох, паралельних одна одній армій, а тому Січі були звичайними протипожежними і культурно-просвітницькими товариствами. Необхідно також відзначити, що в 1920-1930-х роках не було і потреби створювати паралельні чехословацькій армії українські збройні сили, вона справедливо вважалася однією з наймодерніших і найбоєздатніших у Європі. Наприкінці 1930-х років загострилася міжнародна ситуація. Безперервні напади угорських і польських терористів, бажання допомогти чехословацьким військам захищати територію краю змусило уряд Августина Волошина прискорити процес створення місцевих збройних сил.

9 листопада 1938 року в Хусті відбулися установчі збори Карпатської Січі, на яких

було прийнято статут організації. В ньому так визначалася головна мета Карпатської Січі: «Оборона державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духа в українському громадянстві... краю, поборювання проти-державної пропаганди та всестороння підтримка уряду Підкарпатської Русі зокрема для удержування ладу та безпеки» [4, с. 10]. Керівництво січовими відділами здійснювала Головна Команда, що перебувала в Хусті. За пропозицією Степана Папа-Пугача комендантом Карпатської Січі було обрано Дмитра Климуша. Рішення установчих зборів Карпатської Січі було затверджено міністром внутрішніх справ Карпатської України Юліаном Реваєм 10 листопада 1938 року.

Головними органами Карпатської Січі були Головна Команда і Рада у відповідності до Статуту. У компетенції вищих органів Карпатської Січі було керівництво організацією та розпорядження її майном. Рада

складалася із команди і референтів (керівників секцій). Існували реферантури організації і зв'язку, пропаганди, преси та морального виховання, інструкторсько-оборонного навчання. При Головній Команді діяли адміністративний секретаріат і ревізійна комісія. Члени Карпатської Січі мали право брати участь у всіх заходах, що проводилися організацією, користуватися активними і пасивними виборчими правами, а також носити формений одяг, знаки і зброю. Низові організації Карпатської Січі поділялися на відділи. Кілька їх склали куш. За званнями керівний склад поділявся таким чином: старший січовик, десятник, сотник і отаман. Посади, які вони займали, були такими: гуртковий, провідник, кошовий, члени ради і комендант. Члени і посади позначалися на рукавах і головних уборах форменого одягу. Керівний склад приймав присягу у присутності коменданта [7, с. 43].

Станом на 30 листопада 1938 року крім команди Карпатської Січі у Воловому, аналогічні підрозділи були засновані в Іршаві, Великому Бережному, Перечині, Рахові, Середньому, Тячеві і Хусті. У кожному з названих округів до команд Карпатської Січі масово вливалася молодь, однак лише лічені одиниці пізніше взяли участь у боях з угорським військом. Кількість вишколених січовиків, або так званих дійсних членів Карпатської Січі, не перевищувала двох тисяч. Найбільш боєздатні військові частини знаходилися в Хусті. Розбудова Карпатської Січі вимагала значних коштів, а уряд їх не мав. Августин Волошин звернувся з проханням про допомогу до громадян краю та української діаспори. Очікувана допомога незабаром почала надходити. Не ліпшими були справи з озброєнням. Керівники Карпатської Січі кілька разів зверталися до Августина Волошина з проханням передати зброю *«з засобів, які знаходяться при окружних урядах та окружних судах»* [3, с. 29]. Прем'єр-міністр, не маючи таких повноважень, дозволу не давав. Відсутність зброї й призвела до спроби захопити її силою, що вилилося в кровопролитні сутички 13-14 березня 1939 року між відділами Карпатської Січі та чехословацьким військом. Відсутність зброї стала трагічним розв'язком під час боїв з угорською армією.

У ніч із 13 на 14 березня 1939 року в Карпатській Україні відбулися події, які мали значний вплив на подальшу долю краю. Ці події свідчили про кульмінацію чехословацько-українських суперечностей, що вилилося у безглузде кровопролиття, яке зробило неможливим військове співробітництво збройних сил Чехословаччини і Карпатської України. Цим скористався уряд Угорщини, котрий ніколи не покидав думку про розширення своєї території за рахунок закарпатських земель. Угорщина концентрує свої збройні сили на кордоні з Карпатською Україною. 13 березня 1939 року відбулися дві наради керівництва Карпатської Січі, на яких обговорювалось питання озброєння. Внаслідок цих нарад Августин Волошин підписав наказ команді чеської жандармерії видати Січі зброю. Комендант жандармів підполковник Вака видав зброю (понад 40 рушниць та близько 90 револьверів). Проте, Вака категорично відмовився видати решту частину зброї, незважаючи на наказ Августина Волошина. Хоча необхідно відзначити, що він не підпорядковувався прем'єр-міністру Карпатської України [8, с. 64].

Суперечка між січовиками і жандармами завершилася стріляниною. Чеські війська вступили в Хуст, збройна боротьба тривала більше восьми годин. На вулицях Хуста з'явилися барикади, зав'язалися вуличні бої. Августин Волошин усіляко намагався уладнати конфлікт, однак Прага не відповідала на численні телефонні дзвінки та телеграми Української влади. Збройні сутички мали місце не тільки в Хусті. Вирвавшись з оточення січовики розбили жандармів у Телятині та Бурштині. Чеських вояків було роззброєно біля Іршави, Білок, Копані та Тячева.

Напад січовиків на чеське військо був тактичною помилкою. Кровопролитні сутички 13-14 березня 1939 року значно послабили Карпатську Січ і зробили неможливими її спільні дії з чеськими військами проти агресора. Фактором, який негативно вплинув на політичну ситуацію в краї, були суперечності і в самому українському таборі. Автономний уряд Августина Волошина постійно відчував опозицію молодих і

радикальних націоналістів, які перебували в керівництві Карпатської Січі і вимагали рішучих дій стосовно чехів.

6 березня 1939 року Адольф Гітлер прийняв рішення остаточно ліквідувати Чехословаччину, а 12 березня Угорщина одержала згоду Берліну на окупацію всього Закарпаття. Згідно з розробленим планом нападу, наступ угорських військ проходив у трьох напрямках: західному (Ужгород – Перечин – В. Березний – Ужок) з відгалуженням на Турянську долину (Тур'я Ремета – Порошкове), середньому, або центральному для дій у двох напрямках (Мукачеве – Чинадієве – Свалява – Воловець) і (Мукачеве – Іршава – Білки – Довге), а також східному (Берегове – Севлюш – Хуст – Тячів – Солотвине – Рахів – Ясіня), головним завданням якого було подолати опір січовиків і не допустити захоплення румунськими військами східних районів Карпатської України [7, с. 84]. Завдяки оперативності угорської розвідки офіційний Будапешт мав досить чітку уяву про розташування чеських військових частин, технічних засобів і навіть гірських дивізій.

Першим перейшов у наступ 14 березня 1939 року 12-й велосипедний батальйон. Угорські війська перейшли в наступ по всій демаркаційній лінії. Але 15 березня 1939 року на всіх напрямках фронту вже йшли активні бойові дії угорських військ. І одним з найважливіших був східний напрям Брегівської військової групи на Хуст, столицю Карпатської України. Планувалося чим швидше арештувати уряд, не допустити відкриття Союму, перешкодити наступ румунських військ у східних регіонах краю. Але як відомо, до цього не дійшло. 15 березня о 17 годині надійшла звістка про вступ німецьких військ у Прагу, це свідчило про те, що Чехословаччина як державний організм перестало існувати, тобто обороняти не було що. 14 березня 1939 року Августин Волошин вислав до Берліну три телеграми, в яких просив захистити Карпатську Україну. Жодних відповідей не послідувало. Того ж дня близько 19 години угорці вручили представнику Карпатської України Вікентію Шандору ультиматум, який уряд Волошина відхилив. Августин Волошин був переконаний, що угорці

вторглися на територію краю без відома Німеччини. 15 березня німецький консул Гофман вручив прем'єр-міністру заяву міністерства закордонних справ Німеччини, в якій говорилося, що Берлін пропонує карпатським січовикам не чинити опору угорській армії. Наприкінці дня 15 березня Августин Волошин покинув Хуст і не давши наказу вести збройну боротьбу, емігрував за кордон [2, с. 41].

Упродовж 15-16 березня 1939 року велися основні бої між захисниками української державності в Карпатах та її загарбниками. Особливої слави набув бій на Красному полі перед Хустом. Все почалося з того, що 14 березня 1939 року о пів на шосту ранку в Хусті чеське військо почало роззброювати карпатських січовиків. Цим скористалися угорські війська, котрі за мовчазної згоди Німеччини почали окупацію території Карпатської України. Впродовж цілого дня відбувалося протистояння чеських жандармів, військових з українськими січовими загонами з метою заволодіння збройними запасами. Чехи намагалися при відступі зберегти зброю, натомість січовики дбали про її збереження у своєму підпорядкуванні з метою її використання для захисту від іноземців. 15 березня угорські війська рухалися через кордон Карпатської України. Коли чеські війська отримали наказ відступати, на захист виступили юні семінаристи севлюшської горожанської школи та їх учителі, інша молодь. Відступаючи від Севлюша через Королеве, Веряцю аж до Красного поля, вони на певний час стримували переважаючі сили противника. На Красному полі вдалося заволодіти ще вісьмома кулеметами, 120-ма рушницями і близько 50 тисячами набоїв. Інші залишилися на Красному полі, як на останньому захисному рубежі, для того, щоб дати можливість послам-депутатам Союму Карпатської України прийняти важливі політичні рішення стосовно незалежності краю. Вранці 16 березня 1939 року Королеве і Веряця були захоплені угорськими військами. На Красному полі бій затягнувся. Тут вже були задіяні літаки угорської армії й легкі танкетки, котрі в декілька разів переважали військову потугу карпатських оборонців. 16 березня після Красного поля угорці зайняли Хуст, згодом Буштине,

Нягове та інші населені пункти. Карпатські січовики перше в історії захищали від поневолювачів Карпатську Україну, яка проголосила незалежність. Вони показали всьому світу, що в ім'я цієї незалежності готові обороняти її до останньої краплини крові. 18 березня 1939 року останні захисники Карпатської України припинили опір, однак окремі відділи Січі продовжу-вали боротьбу в партизанських загонах [6, с. 62].

В унісон цьому героїзму січовиків на Красному полі гордо звучали слова депутата Сойму Карпатської України Михайла Бращайка, виголошені ним на одному з засідань: *«Хоч які можуть скластися події, хоч який хід може мати історія, але одне є певним, що це є наша земля і буде наша українська земля і ніколи її український*

народ не дасть відібрати!... Най ворог знає, що він прийде сюди за гостя, а не за пана, бо паном-господарем будемо ми!... Не знаю, чи почислені години, або дні нашої влади..., але дні Карпатської України, дні карпатського народу не є почислені, і як він жив тут тисячу літ, так і буде жити і на далі!» [1, с. 58].

Використані джерельні матеріали дають можливість зробити висновок, що виникнувши в листопаді 1938 року як напівмірлітарна організація, Карпатська Січ пройшла еволюцію до збройних сил Карпатської України в березні 1939 року. Її поява пов'язана з руйнівною дією міжнародних факторів. Опір Карпатської Січі угорським військам можна розцінювати як першу спробу опору фашизму в Європі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Житкович Григорій І., був Губернатор Подкарпатской Руси. Экспозе о Подкарпатской Руси. – Гомстед, Па., 1921.
2. Огоновський Володимир. Возз'єднана Земля // Життя в Західних Областях Радянської України. – Київ, 1946. – ч. 2. – ст. 8-17.
3. Степовий Юрко. Срібна Земля в огні й бурі революція // На чужині: Накладом ОУН, 1947.
4. Стерчо Петро. Допомога ОДВУ Карпатській Україні // Самостійна Україна. – Чикаго. – річ. VIII, чис. 4 і 5.
5. Стерчо Петро. До питання прилучення Закарпаття до ЧСР в 1919 р. // Свобода. – Джерзи Сити, 1955. – 23-25 серпня.
6. Стерчо Петро. Вибори до Першого Сойму Карпатської України в 1939 р. // Свобода. – Джерзи Сити, 1954. – 12 лютого.
7. Стерчо Петро. Молодь і відродження Карпатської України // Шлях Молоді. – Мюнхен. – річ. II, чис. 2-3.
8. Штефан Августин. Шкільництво Карпатської України перед віденським арбітражем і після нього // Новий Час. – Львів, 1939. – 7 січня.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Г. В. Боряк**; д.і.н., професор **Ю. В. Котляр**